

ZEEWOORDEN

Magda Devos, Roland Desnerck, Nancy Fockedej,
Johan Termote, Dries Tys, Carlos Van Cauwenberghe,
Fons Verheyde, Jan Seys

Wij zochten de betekenis van enkele intrigerende
zeewoorden voor je op.

De gewone alikruik *Littorina littorea*.

ALIKRUIK

De alikruik is een kleine zeeslak, niet meer dan zes à zeven centimeter groot, die in ondiepe wateren leeft dicht bij de kust. Vandaar haar wetenschappelijke naam *Littorina*. Ze behoort tot de klasse der kieuwslakken, slakken die ademen door middel van kieuwen. Ze is wijdverspreid over het Noord-Atlantische gebied en heeft een voorkeur voor harde ondergronden zoals rotsen en stenen, al houdt ze zich ook wel op in getijdenpoeltjes. Aan onze kust tref je ze vaak aan tussen stenen van strandhoofden, op havenmuren, houten palen en oesterbanken. De alikruik bestaat in heel wat soorten, waarvan in onze contreien de gewone alikruik, de ruwe alikruik en de stompe alikruik de belangrijkste zijn. De slakjes hebben een sterke, enigszins kegelvormige schelp, al dan niet voorzien van concentrische banden. Afhankelijk van de soort en de omgeving kunnen hun huisjes bruingrijs dan wel feller gekleurd zijn.

VAN GEPANTSERDE ZEEWIERSCHRAPER TOT DELICATESSE

De alikruik kan best wel wat aan, veilig geborgen in haar stevige huisje. Sterke stroming, hevige golfslag of de bruuske afwisseling van koel en nat bij hoogtij, naar droog en heet of koud bij laagwater. Ze kan het geweld van golven en stroming weerstaan door zich met een slijmlaagje vast te zetten op de ondergrond. Als ze daarvan toch los wordt geslagen, ondervindt ze daar zelden schade van. Ze verdraagt ook zeer lage zoutgehaltenes en overleeft zelfs vervuiling. Met een geelbruin gekleurd hoornen plaatje (het 'operculum'), kan ze de opening van haar huisje hermetisch sluiten als de omstandigheden even tegen zitten. Eten doet ze door zeewier, algjes of dood organisch materiaal af te schrapen met haar rasptong.

In veel landen geniet de alikruik, gekookt in een kruidige bouillon, waardering als delicatessie bij het aperitief of de borrel. Het vergt wel wat handigheid om het diertje met een prikker en door middel van een vlotte spiraalbeweging, uit zijn huis te bevrijden. Maar wie de slakjes zelf wil gaan verzamelen aan onze kust weze gewaarschuwd: in België is het plukken van alikruiken bij wet verboden!

ETYMOLOGIE: NOG DEELS ONGEKLAARD

Alikruik is een betrekkelijk jong woord. De oudste vindplaats in het WNT komt uit een Hollandse bron uit 1634. Hoe het bewuste slakje voordien werd genoemd, is onbekend. Volgens verschillende etymologische woordenboeken stamt *alikruik* uit het Zeeuws, maar bewijzen daarvoor ontbreken (zie *Etymologiebank* onder dit woord).

Het tweede deel van de samenstelling gaat terug op *kreuk*, dat 'plooi, knak', kronkel' betekent en hier verwijst naar de getorste vorm van de alikruischelp. In nogal wat gewestelijke varianten van de benaming verschijnt als tweede deel het verkleinwoord *kreukel*, bv. Zeeuws *aeljekrûkel* /-*kreukel* en West-Vlaams *ale-*, *arekrukel*, *alekreukel* (EWN i.v. ALIKRUIK). In het Antwerps en andere Brabantse dialecten worden allerlei soorten zeeslakken kortweg *kreukel* genoemd. De huidige AN-vorm op *-kruik* is klaarblijkelijk in het Hollands ontstaan, door aanpassing van het minder doorzichtig geworden *kreuk* aan het bekendere *kruik*.

Waar de voorbepaling *ali-* vandaan komt, blijft tot op vandaag een mysterie. Geen enkel Nederlands etymologisch woordenboek waagt zich aan een verklaring. Dat gebeurt wél in twee woordenboeken van het Afrikaans, een taal waarin *alikruik* en *alikreukel* overgeërfd werden uit het

Nederlands. Van Wyk (2003) suggereert een verband met Latijn *aula*, *olla* in de betekenis 'ketel, pot', dat gewestelijke Nederlandse vormen *oel* en *uul* zou hebben opgeleverd. De voorbepaling in *alikruik*, *alikreukel* en andere varianten zou verwijzen naar de schelp van het slakje, die vergeleken wordt met een pot. Boshoff en Nienaber (1967) reconstrueren voor *alikruik* en varianten een Griekse vissersterm (*h*)*alikoχlos*, die gevormd zou zijn uit Grieks (*h*)*als* 'zee' en *koχlos*, 'slak met spiraalschulp'. Beide verklaringsvoorstellen missen echter een stevige taalkundige onderbouw en doen meer vragen rijzen dan ze beantwoorden. Waar bij voorbeeld komen de door Van Wyk genoemde afstammelingen van Latijns *aula* voor in het Nederlandse taalgebied? Zijn er nog andere talen waar slakkenhuizen genoemd worden naar een keukenrecept? En hoe geloofwaardig is een hypothetische - want nergens anders teruggevonden - Griekse samenstelling als etymologische basis voor een Nederlands woord? Waarom zijn daar geen sporen van in andere talen, met name rond de Middellandse Zee? Voorlopig blijft *ali-* dan ook in nevelen gehuld.

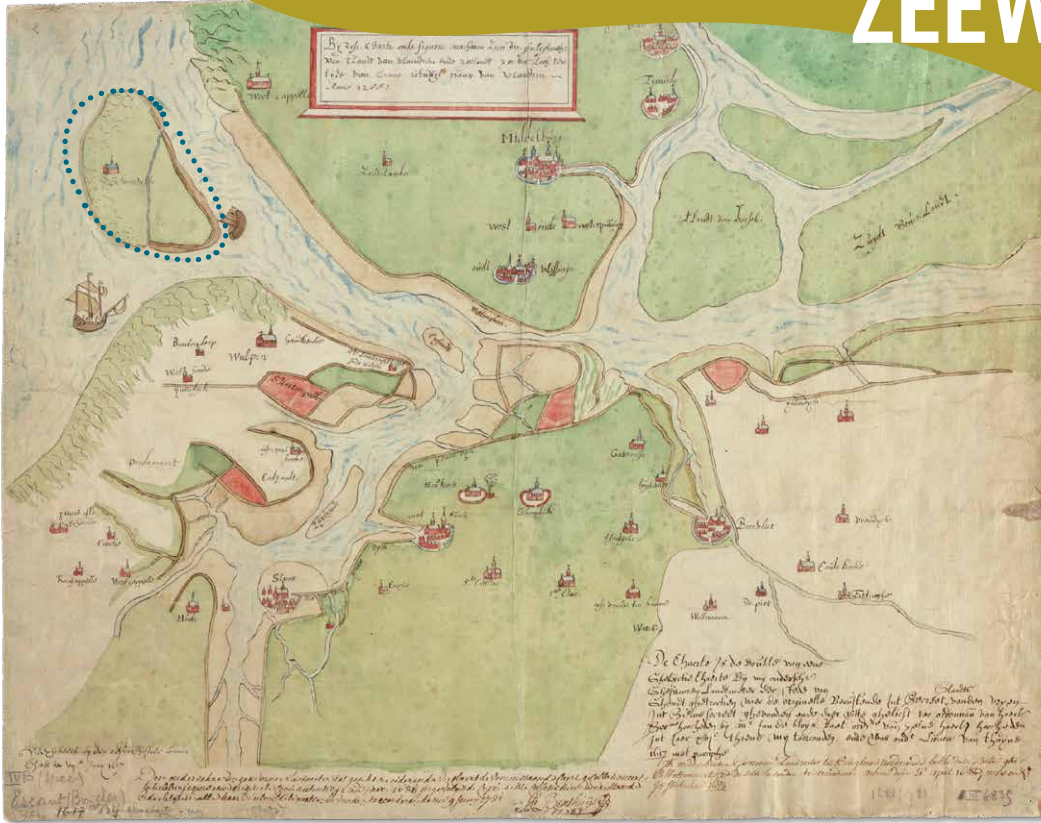
Het Nederlandse *alikruik* werd ontleend in verschillende Romaanse dialecten, o.m. in het Luiks als *haricreute*. Via het Afrikaanse *alikreukel*, zelf geërfd uit gewestelijk Nederlands, kwam het woord terecht in het Engels van Zuid-Afrika als *ollycrock* (Van der Sijs 2010 i.v. ALIKRUIK).

DE DROOGTE VAN SCHONEVELD

Het is bekend dat de monding van de Scheldedelta ooit bezaaid lag met tal van kleine eilanden, die tezamen een soort waddenlandschap vormden. In de loop der eeuwen zijn vele van die eilanden verzwolgen door de zee. Zo viel in de Westerschelde ooit het eiland Wulpen ten prooi aan de golven. Hetzelfde gebeurde met Schoneveld, ergens tussen 1370 en 1376. Die periode kende intense stormvloeden, waaronder die van 1375 bijzonder verwoestend te keer ging. De zandbank op de plek van het overstroomde eiland bevindt zich op vrij korte afstand van de westkust van Walcheren.

Over het uitzicht van het voormalige eiland, de mensen die er woonden en de activiteiten die er plaatsvonden, is weinig bekend. Ongeveer twee eeuwen na de teloorgang van het eiland meldt de Gentse geschiedschrijver Marcus van Vaernewyck (1516-1569) in zijn *Historie van Belgis* (postuum verschenen in 1574) dat er ten tijde van graaf Gwijde van Dampierre op het eiland een kerk stond, een kasteel en een *huis van plaeysan-tiën*. Ook zouden er in Vaernewycks dagen nog oude grafstenen uit het verdrinken dorp terug te vinden zijn geweest in het Zeeuws-Vlaamse Sluis. Tijdens Vaernewycks leven behoorde Schoneveld nog tot het Graafschap Vlaanderen. Na 1585 maakte het de facto deel uit van de noordelijke Nederlanden. Vandaar dat Lieven van Thuyne op zijn kaart uit 1617 bij de naam *Schoneveld* aantekent: *was Vlaanderen*.

Kaart van de Scheldedemonding: <https://uurl.kbr.be/1042796>; Referentie: Benthuis (ca. 1781), adaptatie van de kaart van Lieven van Thuyne (1617) met een schets van het graafschap Vlaanderen in 1288 © KBR

ETYMOLOGIE

De naam *Schoneveld*, op oude kaarten *Schooneveld* en *Schoon(e)velde*, is een doorzichtige samenstelling van *veld* en *schoon*. *Veld* moet hier opgevat worden in zijn oude betekenis ‘woest, onontgonnen land’. De voorbepaling *schoon* wijst erop dat het veld “opgeschoond” is, d.w.z. gerooid, ontdaan van wilde begroeiing en klaargelegd voor akker- en weidebouw. Als toponiem aan de wal verschijnt het woord geregeld in Nederland en Vlaanderen, als naam voor landerijen en voor gehuchten die ontstonden op gerooid veld. Diezelfde toepassingen heeft het etymologisch identieke *Schönfeld* in de Duitse microtoponymie.

Nog eeuwen nadat *Schoneveld* ten onder was gegaan in het stormgeraas, bleef men de ondiepte die het eiland in zee had achtergelaten, kortweg *Schoneveld* noemen. De uitgebreide naam *Droogte van Schoneveld* verschijnt voor het eerst in geschrifte in een bekendmaking in de Nederlandse Staatscourant van 1879 (*Nederlandse staatscourant - Google Books*). Het duurt nog tot de jaren 1960 eer die naam ook op zeekaarten verschijnt. Een alternatieve benaming voor de ondiepte is *Schoonveldebank*. Die staat vermeld op de Blankenbergse zeekaart van kort voor 1900 als *Schoonveldeb[ank]*, een naam die volgens de website van het Zeeuws Archief nog altijd in gebruik is (*Schoneveld (verdwenen) - Zeeuws Archief*).

Droogte, een afleiding van *droog*, betekent in abstract gebruik ‘droogheid, het droog

zijn’, met verschillende concrete toepassingen, waaronder ‘droge plaats’. In de maritieme terminologie ging het woord ook een verheffing van de zeebodem aanduiden, waardoor het synoniem werd met *zandbank*. Om als “droogte” bestempeld te worden hoeft de ondiepte niet boven de zeespiegel uit te steken, ook niet bij extreem laag tij. Een “droogte” in zee ligt dus niet noodzakelijk *droog* in de courante betekenis van het woord, het woord verwijst naar een tekort aan water waardoor de vaart belemmerd wordt. Diezelfde gedachte zit ook in *droog* als eerste deel van het Oostendse *droogwater* voor ‘ondiep zeewater’ bij Desnerck (2006), alsook in het werkwoord *drooglopen*, een term uit het Vlaamse vaardersjargon voor ‘vastlopen, met je vaartuig vast komen te zitten in de zeebodem’. Het WNT omschrijft het verschijnsel i.v. droogte als “plaats in een vaarwater waar slechts weinig of in het geheel geen water staat; ondiepte”. Ter illustratie haalt het woordenboek o.m. een reisverslag aan van de Verenigde Oost-Indische Compagnie uit 1598, waarin sprake is van “*de droochte van vier vadem ... daer was de droochte thien vadem diep...*” Weinig waarschijnlijk dat de genoemde “droogten” soms boven water kwamen. Alle citaten in het WNT zijn ontleend aan bronnen uit de periode 1596-1724. In het licht van die datering valt niet uit te sluiten dat het tot zandbank verworpen eiland *Schoneveld* al enkele eeuwen in het mondelinge taalgebruik als *droogte* werd omschreven alvorens het in de 19^e eeuw officieel *Droogte van Schoneveld* ging heten. Het WNT merkt nog op dat het zeewoord *droogte* als soortnaam

“in dezen zin thans ongebruikelijk” is. “Thans” verwijst naar het begin van de 20ste eeuw: het bewuste deel (III-2) verscheen in 1916. Die opmerking strookt echter niet met het (recentere) *Woordenboek der Zeeuwse dialecten* (WZD), waar *droogte* verklaard wordt als een nog gangbare schippersterm voor ‘ondiepte’ in de Zeeuwse dialecten.

Overigens is onze zandbanknaam niet het enige *Droogte*-toponiem voor de Noordzeekust. Zo vermeldt De Flou de naam *Droogte* voor “overstroomde landen nabij Oostburg” (“...toute la région submergée, au sud du canal d’Oostbourg, dite *de Droogte*”, 1664) en *Droogte van Grevelinge* voor “eene ondiepte in de zee, voor Gravelines” (1890).

BRONNEN

- Boshoff S.P.E. en G.S. Nienaber (1967). *Afrikaanse etimologieë*. Die Suid-Afrikaanse Akademie vir Wetenskap en Kuns. [zp] Te raadplegen op *Etymologiebank*.
- De Flou, K. (1914-1938). *Woordenboek der toponymie van Westelijk Vlaanderen, Vlaamsch Artesië, het Land van den Hoek, de graafschappen Guines en Boulogne, en een gedeelte van het graafschap Ponthieu*. Gent, Brugge. 18 delen. Indices door F. Rommel, Steenbrugge 1953.
- Desnerck, R. (2006). *Oostends Woordenboek*. De Haan. Vierde verbeterde en vermeerderde druk.
- Etymologiebank <https://etymologiebank.nl>
- EWN = Philippa M., Debrabandere F. & Quak A. (2003-2009). *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*, 4 delen. Amsterdam, Amsterdam University Press. Te raadplegen op *Etymologiebank*.
- Van der Sijs N. (2010). *Nederlandse woorden wereldwijd*, Den Haag. Te raadplegen op *Etymologiebank*.
- G.J. van Wyk, G.J. (2003). *Etimologiewoordeboek van Afrikaans*. Stellenbosch. Te raadplegen op *Etymologiebank*.
- WZD = Ghijsen H. (1964). *Woordenboek der Zeeuwse Dialecten*. Den Haag, Van Goor Zonen.
- WNT = *Woordenboek der Nederlandsche Taal*. 's Gravenhage/Leiden, 1864-1998. <https://gtb.ivdnt.org>